

ИРОН АЪВАДЖЫ ТЕРМИНОЛОГОН КЪАМИС XX АЪНУСЫ 20-АЪМ – 30-АЪМ АЪТЫ

М.Д. Валиева
Л.Б. Гацалова

В статье рассматривается деятельность Терминологической комиссии по осетинскому языку, которая сыграла большую роль в формировании специальной и отраслевой лексики. Авторы анализируют принципы составления терминологических словарей, круг проблем, возникающий при выборе возможных вариантов номинации лексем, трудности, создаваемые расстоянием и политической системой того времени. В состав комиссии входили работники образования и науки, работавшие в профильных учреждениях на Юге и Севере Осетии, имевшие совершенно разные точки зрения на принципы и механизмы ввода новой терминологии в научный оборот. Сложности, возникающие при составлении терминологических словарей, были связаны не только с лингвистическими проблемами, но, в большей степени, являлись отражением тех политических процессов, которые проходили в ту историческую эпоху, когда любой член комиссии мог незаслуженно обвиняться в национализме только на основании того, что придумал термин, используя средства самого осетинского языка, а не воспользовался интернациональной или заимствованной лексикой. Проведенный анализ материалов словарных статей и деятельности работы Терминологической комиссии по осетинскому языку в 20-30-е гг. XX в. подтверждается архивными документами, в которых зафиксированы наблюдения и заметки очевидцев тех событий и самих членов комиссии. Актуальность проведенного исследования увеличивается в связи с созданием уже в наши годы межгосударственной терминологической комиссии, в которую, как и прежде, входят специалисты как Южной, так и Северной Осетии, которыми разрабатывается терминология различных отраслей, нуждающихся в обновлении номенклатуры терминов, как, например, лексика делопроизводства, государственного и муниципального управления и т.д. Обновления требуют общественно-политическая лексика и терминология, экономическая и юридическая терминосистемы, в которых в связи с развитием общества постоянно происходят кардинальные перемены и неологические всплески.

Ключевые слова: осетинский язык, терминологическая комиссия, Южная Осетия, Северная Осетия, термин.

Фæсрæволюцион азтæ иттæг бæр-кадджын разындысты ирон адæмы монон (удварнон) царды. Куыддæр мидхæст фæ-цис æмæ советон паддзахад бавнæлдта, индустриализаци æмæ экономикайы æндæр проекты æмрæнхъ, культурон, зонадон æмæ ахуырадон программæтæ царды рауадзынмæ, афтæ ирон интеллигенци дæр, йæ дыстæ бафæлдахгæйæ, уæхскуæзæй бавнæлдта ацы проекттæ аразынмæ. Ирон интеллигенци хорз цæттæ разынд йæ разы лæууæг хæстæ æххæст кæнынмæ. Цæвиттон, уæды дугæй бирæ раздæр ирон адæммæ фæзынд фыссы-

над, академиктæ А.М. Шёгрэн æмæ В.Ф. Миллер сарæзтой ирон æвзаджы æрфыстон æмæ историон грамматикæ, фæзынд фыццаг ирон дзырдурæтæ дæр (А.М. Шёгрэн, И. Чепиговский), 20-æм – 30-æм азты мыхуыры рацыд ирон-уырыссаг-немыцаг дзырдурæт. Æппæты ахсджиадæр хъуыддаг та уый уыд, æмæ XIX-æм аънусы кæрон срæвдз ис ирон æвзагыл чингуытæ мыхуыр кæныны хъуыддаг: иннæ чингуыты æмрæнхъ мыхуыры рацыдис ирон адæмы рухс гений Хæтæгкаты Къ-остайы уацмысты æмбырдгонд «Ирон фæндыр», зæгъгæ, ахæм номимæ. XX-æм

æнусы райдианы фæзынд ирон периодикон мыхуыр дæр, æмæ уый та радта ирон адæмимæ æрвылбон дзурыны фадат [1].

Æппæт адæттæ æмæ ма бирæ æндæр æфсонты руаджы ирон интелли-генций-æн фæзынд ирон æвзаджы райрæзты фæрстытæм æрæвналны фадат. Уый тыххæй та саразын хъуыд иумæйаг литературон æвзаг, иумæйаг программæтæ ирон скъолатæн æмæ уæлдæр ахуыргæнæндæттæн, алыхуызон ахуыргæнæн чингуытæ, уымæ ирон æвзаджы грамматикæ ирон скъолайæн æмæ бирæ æндæр ахæмтæ.

Ацы куыст та домдта ног терминтæ саразын. Цæвиттон, уæды онг нæма уыд ирон литературæзонæн æмæ лингвистон терминологи. Сæ банывыл кæныныл æнтыстджынаы фæкуыстой Æлборты Барысби, Тыбылты Алыксандр, Коцойты Арсен æмæ æндæртæ. Уыдон цы терминтæ æрхъуыды кодтой, уыцы терминтæй абон дæр пайда кæнæм филологийы. Уыдон хаст æрцыдысты канд терминологон дзырд уæттæм нæ, фæлæ «Ирон-уырыссаг» æмæ æндæр дыууæвзагон тæлмацгæнæн дзырд уæттæм, стæй уæд «Ирон æвзаджы æмбарынгæнæн дзырд уат»-мæ дæр.

Цыбыр дзырдæй, уæды дуджы фидар бындур æвард æрцыд ирон æвзаджы терминологийæн æмæ, æмткæй райсгæйæ, терминтæ аразыны хъуыддагæн. Цæмæй нæ ныхас дардыл ма рацæуа, уый тыххæй ам æрхæсдыстæм Гæбæраты Никъалайы чиныг «История становления осетинской лингвистической терминологии» [2], автор дзы лыстæггай æрдзырдта ирон æвзаджы лингвистон терминологийы сырæзты историйыл. Æнгæс иртасæн куыстытæ хорз уайд саразын ирон æвзаджы иннæ къабазон лексикайы сæвæрдды историйы фæдыл дæр.

XX æнусы 20-æм – 30-æм азты цард ирон интеллигенцийы раз карзæй цы хæстæ сæвæрдта, уыдонæй иу уыд æхсæнадон-политикон, историон æмæ æндæр ахæм терминтæ саразыны хъуыддаг. Джусойты К.Г. фыссы: «Имея в виду важ-

ность терминотворчества для развития и мобилизации внутренних ресурсов родного языка, осетинская интеллигенция поставила его в один ряд с другими большими проблемами после 1917 года» [3, 7]. Ацы æхсæнадон домьндзинадæн уыд дыууæ сæйраг аххосаджы. Фыццаг уый, æмæ советон бæстæ, капиталистон æмæ феодалон æхсæнадон-экономикон формаци фехалгæйæ, бавнæлдта бынтон ног формаци аразынмæ – социалистон (кæнæ коммунистон) формаци. Кæй зæгъын æй хъæуы, уымæ арбацыд ног фæзындтæ, æмæ уыдонæн та хъуыди ног терминтæ саразын.

Дыккаг уый, æмæ Ирыстон, XIV æнусы йæ паддзахад куы фесæфта, уæдæй фæстæмæ фыццаг хатт сси республикæ (Цæгаты) æмæ автономон облæст (Хуссары). Фæзынд ног бынæттон административон оргæнтæ, административон-территориалон иуæгтæ, тæрхондæттæ æмæ æндæр ахæмтæ. Уыдонæн дæр саразын хъуыд, сæ апп, сæ миниуджытæ сын чи æвдыстаид, ахæм тæрминологи.

Ацы уæззау куыст бакæныны сæраппонд сырæзтысты терминологон къæмистæ. Уыдон цы стыр фыдæбон бакодтой, уымæй абон дæр райгонд сты ирон дзыллæтæ.

Æмæ уæдæ æркæсæм, номхуындæй цы куыст бачындæуыди XX-æм æнусы 20-æм – 30-æм азты ирон æвзаджы æхсæнадон-политикон æмæ историон терминологи саразыны хъуыддаджы, уымæ.

XX-æм æнусы райдианы Ирыстоны сæвæрддысты, фæстæдæр зондон институты статус чи райста, ахæм историон-филологон æхсæнад (Цæгат Ирыстоны) æмæ ахуыр-литературон къорд (Хуссар Ирыстоны) [4]. Уыцы æхсæнадты куыстой Ирыстоны интеллигенцийы хуыздæр минавæртгæ. 20-æм азты ахуырад, зонад, культурæ æмæ царды иннæ къабæзтæн ирон кадртæ бацæттæ кæныны сæр куы бахъуыд, ног царды домæнтæн дзуапп чи хъуамæ радтаид, ахæм ахуыргæнæн чингуытæ, периоди-

кон мыхуыр æмæ æндæртæ рауадзыны сæр куы бахъуыд, уæд Ирыстоны дыууæ хайы дæр арæзт æрцы-дысты, сæ сæргъы æххæстгæнаг органы разамонджытæ кæмæн лæууыдысты, ахæм сæрмагонд къамистæ [5].

Уыцы къамисты куысты фæстиуæгæн цы терминтæ сæвзæрд, уыдоны тыххæй 60-æм азты бæстон æрныхас кодтой Гуыриаты Т.А. йæ монографийы «Влияние русского языка на развитие осетинской лексики» [6] æмæ Джусойты К.Г. йæ диссертацион куысты «Развитие общественно-политической лексики осетинского языка» [7].

Уымæй дарддæр ма алыхуызон къамистæ æмæ, ирон æвзаджы ног терминтыл дзырд кæм цыд, нæ интеллигенцийы ахæм æмбырдты куысты фæдыл хорз æрмæг ссарæн ис Тыбылты Алыксандры уацты [8].

Ацы куыстыты ис бирæ раст хъуыдытæ æмæ хатдзæгтæ, æмæ ацы уацы фæлгæты сæ кой лыстæггай нæ кæндзыстæм. Цы периодыл цæуы ныхас, уымæ хауæг æрмæджытæй бирæтæ мыхуыры нæма фæзындысты æмæ сыл фæхæстстæм Хуссар Ирыстоны зонадон институты æмæ Хуссар Ирыстоны паддзахадон архивты. Банысан кæнын хъæуы ахæм æхсызгон хабар дæр, æмæ уæды дуджы Цæгат æмæ Хуссары интеллигенци архайдтой сæ куыст, сæ зонд баиу кæныныл æмæ иумæйаг тыхтæй иумæйаг терминтæ саразыныл. Иу ахæм иумæйаг хъуыддаджы фæдыл Тыбылты Алыксандр фыста: «1921 азты нæ Ахуыр-литературон къорд æмвæндæй Цæгат Ирыстоны историкон-филологон къордимæ алыг кодтой латинаг алфавиты хабар» [8, 311].

Ацы хъуыддаг ноджы ирддæрæй зыны, уæлдæр цы архивон æрмæ-джыты кой скодтам, уыдонæй. Цæвиттон, 30-æм азты райдианы цы терминологон къамистæ куыстой Цæгат æмæ Хуссар Ирыстоны, уыдон куыст баиу кæныны фæдыл хуссайраг къамисы уæнгтæ куы бахатыдысты сæ цæгатаг æмкусджытæм, уæд

райстой разыйы дзуапп. Уыцы дзуапп æрвыст æрцыд цалдæр хатты ирон æмæ уырыссаг æвзæгтыл æмæ сын ам хæссæм сæ халдихтæ.

Мæнæ цы фыссы 1931 азы Цæгат Ирыстоны Бæстæзонаен институты директор Гозымты М. йæ хуссайраг коллегæмæ, Хуссар Ирыстоны Бæстæ-зонаен, ахуыр æмæ иртасæн институты директормæ: «Базонын нын кæнут æвæстиатæй, куыд æмбарут терминон къæмисты иумæйаг куыст» [9, 23].

Йæ уæлвæд, сæ куыст баиу кæныны охыл бæлвырд къæхдзæфтæ кæнгæйæ, Гозымы фырт рарвыста Хуссар Ирыстоны институтмæ, сæ терминон къамис цы куыст бакодта, уыцы æрмæджытæ. Уый фæдыл Гозымты М. йæ фыстæджы афтæ фыссы:

«Цæгат Ирыстоны Ахуыр æмæ Иртасæн институт фервиты йæ Правленийы протоколты сфыст» [10, 4].

Автор цы сфыстыты кой кæны, уыдонæй иу бафтыд нæ къухы. Уым дзырдæуы:

«Выписка из протокола Заседания Правления Осетинского Научно-Исследовательского Института Краеведения от 18/VI-31 г.

2. Слушали: Отношение Южно-Осетинского Научно-Исследовательского И-та от __ за № __. (Датæ æмæ номыр кърандасæй фыст уыдысты æмæ рæстмæ нал зынынц).

Постановили: Предложить Терминологической Комиссии, в целях согласованности в работе, обмениваться материалами словаря¹ с Терминологической Комиссией Юго-Осетии

С подлинным верно
делопроизводитель [подпись]».

Уымæй дарддæр ма нæ къухы ис ноджыдæр иу документ, æвæццагæн, æппæты сæрæй цы уынаффæ рахастой цæгатаг иртасджытæ, уый æвдыст кæм

¹ Ам дзырд цæуы, Цæгат Ирыстоны зонадон институт цы терминологон дзырдуат бацæттæ кодта, ууыл.

цауы, ахам. Уым та дзырдауы, зæгъгæ, «Юго-Осетинский институт Краеведения, считая целесообразной согласованную работу терминологических комиссий Северной и Южной Осетии, просит предложить своей комиссии войти в переговоры с Южной комиссией о формах такой согласованной работы.

При сем пересылается Вам 5 экз. материалов по работе нашей терминологической комиссии и впредь будут пересылаться. Не откажите в обмен пересылать Ваши материалы» [11, 26].

Ноджы фæстæдæр, Хуссар Ирыстоны зонадон институты директоры номыл цы фыстæг рарвыста, уым Цæгат Ирыстоны зонадон институты номæй Тегкаты В. афтæ фыссы: «Настоящим Северо-Осетинский Научно-Исследовательский Институт Краеведения желает Вас в кратце информировать о ходе текущей у нас работы по более интересующим Вас вопросам как-то: Работа по выпуску терминологического словаря как Вам уже известно начата с начала текущего года. Для проведения этой работы с самого начала года была организована специальная производственная Комиссия в 1 [нрб] человек во главе с председателем. Работа распределена между семью членами этой же Комиссии, которая работает ежедневно. Члены этой семерки работают самостоятельно на дому, каждый выполняет свою работу. Комиссия в целом и отвечает за свою работу. По заключенному договору с издательством срок работы определен I/X-31 г., когда уже Терминологическая Комиссия должна сдать готовую к печати работу издательству.

Работа пока протекает бесперебойно. Заседания вышеупомянутой Комиссии происходят ежедневно.

Затем, на днях мы сдали издательству очередной IV выпуск «Известий» И-та. Издательство обещает его выпустить в свет I/XII-31 г.

Наконец, Институтом проводилась научная работа по заданию КомАкаде-

мии и ЦК партии. Последняя тоже будет закончена 7/VIII-31 г.» [12, 1].

Ацы архивон æрмæджыты цы информации ис, уый у иттæг цымыдисаг. Цæвиттон, мах базыдтам, уый æмæ Ирыстоны дыууæ хайы дæр архайдтой сæрмагонд терминологон къамистæ. Хуссар Ирыстоны кусæг къамисы номхыгъд иу докумен-ты афтæ амынд у:

«Терминологическая комиссия:
Председатель Н. Г. Ханикаев.

Члены:

1. Тиболов, А. А.
2. Санакоев, Г. И.
3. Санакоев, П. А.
4. Карсанов, В. Н.

Приглашаемые:

1. Гаглоев, А. Г.
2. Санакоев, И. Л.
3. Плиев, П. Ф.
4. Гаглоев, Г. Е.
5. Бегизов, Ч. Д.
6. Кулаев, С. А.»

Ома, зынгæ ирон фысджытæ (Хæныкъаты Никъа, Беджызаты Чермен, Хъуылаты Сикъо) æмæ зонадон архайджыты (Тыбылты Алыксандр, Санахъоты Пъауле) æмрæнхъ къамисы уæнгты 'хсæн ис, ныртæккæ бæлвырдæй кæй нæ зонаем, ахæмтæ дæр. Уыдон сæ куыст æмбаст кодтой Цæгат Ирыстоны зонадон институты кусджытимæ æмæ къамисы уæнгтимæ. Ацы хъуыддаджы хъæппæрис равдыстой хуссайраг къамисы уæнгтæ. Сæ цæгатаг æмкусджытæ та равдыстой разыдзинад хуссайраг коллегæтимæ сæ архайд баиу кæныны тыххæй. Дыууæ къамисы куыст цыд канд форумтæ ауадзыны хуызы нæ, фæлæ ма кæрæдзимæ фыстæджытæ фыссыны руаджы дæр. Сæ фыстæджыты къамисы уæнгтæ дыууæрдæгæй дæр хъусын кодтой, ныронг сын цы бантыст саразын, æмæ дарддæр цауыл хъуамæ кусой, уыдæттæ.

Документтæй ма базыдтам уый дæр, æмæ къамисы куыст цыд æнæрлæугæйæ. Растдæр зæгъгæйæ та, къамисы разамынад æрвылбон дæр кæрæдзийыл æмбæлдысты æмæ сæ куыстæн хыгъд арæзтой. Фæлæ се 'хсæн уыд ахæм кусджытæ дæр, хæдзармæ чи иста хæслæвæрдтæ æмæ йæхи хæдзары чи куыста. Æвæццагæн, терминтæн сæ фылдæр уыдон æрæмысыдысты, правленийы уæнгтæ та-иу сыл уынаффæ кодтой, æмæ-иу хъæлæсæппæрсты руаджы райстой иу кæнæ иннæ термин.

Ахæм уагыл арæзт уыд Хуссар Ирыстоны Терминологон къамис дæр. Дыууæ къамисы цы куыст кодтой, уый мыхуырма раттыны размæ кæрæдзимæ æрвыстой, фæлæ рауагъдадимæ бадзырд хицæнтæй арæзтой, æмæ уымæ гæстæ афтæ зæгъæн ис, зæгъгæ, сæ куыст алы хатт координацигонд нæ уыдис. Ацы хатдзæгæн йæ рæстдзинад бирæ факттæй зыны. Зæгъæм, уæды дуджы цы терминтæ сырæзт æмæ абон дæр кæмæй пайда кæнæм, уыдоны 'хсæн дзæвгар ис, кæрæдзийæ чи хицæн кæны, ахæмтæ. Уымæ – термин «наука» Цæгат Ирыстоны æмæ «зонад» Хуссар Ирыстоны, «образ» Цæгат Ирыстоны æмæ «фæлгонц» Хуссар Ирыстоны æ.а.д. Фæлæ уæддæр терминтæн сæ фылдæр иухуызон сты.

Уæлдæрæрхæстæ архивон æрмæгæй ма уый дæр зыны, зæгъгæ, Цæгат Ирыстоны къамис йæ куыст зына-нæзына раздæр райдыдта, уымæн æмæ хуссайраг къамисимæ сæ куыст баиу кæныны фæндагыл куы ныллæууыдысты, уæд сæ къухы фæуынхъусæй уыд, мыхуырма кæй цæттæ кодтой, ног ирон терминты ахæм дзырдует. Уыцы дзырдует мыхуыры рацæуыны размæ цæгатаг къамисы уæнгтæ базонын кодтой сæ хуссайраг коллегæтæн, æмæ, æвæццагæн, хуссайраг къамисы уæнгтæ сæ фиппаинагтæ загътой.

Хуссар Ирыстоны дæр рауагъдæуыд дзæвгар терминологон дзырдует-тæ. Уыдонæй иу, «Терминон дзырдует», зæгъгæ, ахæм номимæ 1932 азы рацыд дыккаг

хатт, бакуыстгонд æмæ бахæстгонд хуызы. Ацы дзырдуеты автортæ йæ раздырды æрныхас кодтой, цы къамис бацæттæ кодта дзырдует, уый куыстыл дæр. Уым ис итæг цымыдисаг хъуыдытæ, æмæ дзы иуæн æнæзæгъгæ нæй. Цæвиттон, терминтæ аразыны куыст автортæ хонынц «терминтæ мысын»-ы куыст. Сæ «мысæн» куысты тыххæй та мæнæ цы зæгъынц: «Ног дзырдтæ æрмæст “кабинетты” куы мысой, уæд сæ уд нæ уыдзæни, фæфидаргæнæн сын нæй.

Хуссар Ирыстоны бæстæзонæн институт йæ терминтæ куы мысыди, уæд уыцы куыст кодта æргомай; фарста кусджыты, колхæдзонты, фарста алы специалистты» [13, 2].

Ома, сæ арæзт терминты фыццаг «апробаци» къамисы кусджытæ ауагътой алыхуызон дæсныйæдты минæвæртты 'хсæн, цæмæй цардæй иппæрд ма рауайой æмæ сын æнцон бамбарæн уа. Рæстæг равдыста, терминон къамисы кусджытæ раст кæй уыдысты, уый. Цы терминтæ сарæзтой, уыдон сты, абон дæр кæмæй пайда кæнæм, ирон æвзаджы ахæм стыр хæзна. Къамисты куыстæн цы ахадындынад ис, ууыл Абайты В.И. афтæ фысы: «Высокую оценку следует дать, в частности, проводившейся в Северной и Южной Осетии терминологической работе. Эта работа не только обогащала осетинский язык... но и способствовала выявлению и мобилизации внутренних лексических ресурсов осетинского языка и в целом оказалась настолько успешной и плодотворной, что сейчас перевод на осетинский язык классиков марксизма или произведений великих русских писателей не представляет особых затруднений» [14, 2].

Афтæмæй, XX æнусы 20-æм – 30-æм азты цы терминологон къамистæ куыстой, уыдон бацæттæ кодтой æмæ мыхуыры рауагътой зонад, техникаæ, ахуырад, культураæ æмæ æндæр къабазон терминологийы дзырдуеттæ. Уыдонæй иуæн мах сараздыстæм лингвистон анализ,

цамай фенам, ног терминта аразыны хъуыддаг цы уагыл цыди, уый.

Цы аспектыл æрдзуринаг стæм, уымæн йæ рæстæджы къамисы уæнгта сæхæдæг саргъ кодтой сæ дзырдутаен разыхас ныффысгæйæ. Æркæсæм сын уæдæ сæ хъуыдымæ.

«Ирон æвзаджы фадæттæ кæйонг амонинц, – фыссынц разыхасы авторта, – умай ног хъуыдытæн, ног дзумагæн истам сæ аккаг нæмттæ ирон æвзагæй. Хатгæй-хатт ирон дзырдтæн сæ хуыз ивтам, æмæ сын афтæмай ног нысан лæвæрдтам: ахæм терминта уæддæр æнцондæр æмбарæн уыдзысты уырыссаг æмæ æндæр æцагæлон дзырдтæй.

Ис ахæм æцагæлон дзырдтæ, ирон æвзагыл чи фидауы, ирон фæллоигæнæг тагъд кæуыл фембæлдзæн. Уцы дзырдтæ мах комкоммæ райстам нæ дзырдутмæ æмæ уцы уагæй нæхи хызтам, бынæттон националистты фæндагæй» [13,2].

Куыд уынаем, афтæмай дзырдута-разджытæ ног терминта арæзтой иуæрдгæй ирон æвзагæн йæхи ресурстæй пайдагæнæгæйæ, иннæрдгæй та уырыссаг æмæ интернационалон дзырдтæ ирон æвзагмæ исгæйæ. Дыууæ фæрæзы дæр парахатæй æмбæлынц цыфæнды æвзаджы дæр, æмæ дзы ирон терминологон къамисы уæнгтæ кæй спайда кодтой, уым диссагæй ницы ис. Фæлæ нæм цымыдисдзинад æвзæрын кæны, уырыссаг æмæ интернационалон дзырдтæ æрбайсыны мотиваци: кæд сæхи хызтой националистты ном райсынаей! Ома уæды дуджы ирон æвзаджы сыгъдæгдзинадыл дзурджытæ пуристты ном райсынаей нæ тарстысты, фæлæ националистты номæй! Æмæ уым дæр диссагæй ницы ис, дуджы миниуджытæ нæ зæрдыл куы дарæм, уæд. Бæрæг куыд у, афтæмай терминологон къамисы архайджытæн сæ фылдæр гоймаджы культуры рæстæджы æфхæрд байæфтой.

Цы æрбайсгæ дзырдты кой кæнынц, уыдонæн анализ куы саразæм, уæд фендзыстæм, сæ фылдæр кæй хауы уырыссаг æвзаджы фæрцы æрбайсгæ интернацио-

нализмтæм. Зæгъæм, *абerraци*, *азбест*, *азот*, *ампер*, *анод*, *атом*, *бабит*, *бассейн*, *вена*, *висмут* æ.а.д.

Хатгай-иу интернационализмтæм кæронæй æфтыд æрцыд ирон суффикс, зæгъæм: *абсолютон*, *активон*, *алгеброн*, *ангелисаг* æ.а.д.

Стæм интернационализмтæн та арæзт æрцыд фонетикон адаптаци, зæгъæм: «Алюминий – алымин» [13, 6], «Бригада – бригад» [13, 10], «Бронза – бронз» [13, 10] æ.а.д.

Иуæй-иу интернационализмтæн ирон æвзаджы разынд дыгай тæлмацтæ. Уыдонæй иу у интернационалон дзырды фонетикон адаптаци, иннæ та – æрдæгкæлкæ, зæгъæм: «амперметр – амперметр, ампербарæн» [13, 6].

Иннæ рæтты та æрдæгкæлкæйы бæсты фæзынд сыгъдæг ирон дзырд, зæгъæм: «Армия – арми, æфсад» [13, 7], «Бордо – тарсырх, бордо» [13, 10].

Дыгай тæлмацтæ кæм ис, уыдон æхсæн ис ахæм цæвиттонтæ дæр, дыууæ раны дæр сыгъдæг ирон терминта кæм ис, зæгъæм: «Батрак – æххуырст, искаейон» [13, 8], «Атмосферные осадки – атмосферон бынтæ, дæлдзырæттæ» [13, 7]. Фæстаг цæвиттоны дыууæ ирон термины дæр ног арæзт сты, фæлæ сæ абыны ирон æвзаджы нæ пайда кæнынц.

Ацы интернационализмтæн фæстæдæр бынат разынд иннæ ирон дзырдутты дæр. Зæгъæм, «Ирон-уырыссаг дзырдут»-ы æмбæлæм ахæм интернационализмтыл: *активон*, *асбест*, *бассейн* æ.æ.ах. Фæлæ терминологон дзырдуты терминтæй иуæй-иутæ «Ирон-уырыссаг дзырдут»-мæ нæ бахаудтой. Зæгъæм, дзырд *абerraци*. Интернационализмты хъуыддаджы «Ирон æвзаджы æмбарынгæнæн дзырдут», хъыгагæн, «Терминон дзырдут»-ы фæдон нæ разынд, фæлæ «Ирон-уырыссаг дзырдут»-ы фæдон, ома фæстаг дзырдуты цы нæ ис, уый нæй æмбарынгæнæн дзырдуты дæр.

Иннæ терминты анализ куыд æвдисы, афтæмай дзырдутаразджытæ уырыссаг

æмæ интернационалон терминтæн ирон æвзаджы ссардтой аккаг эквиваленттæ. Зæгъæм: «Аборт – æфхæлд» [13, 6], «Азбука – абетæ» [13, 6], «Аренда – хадцон» [13, 7], «Винт – лæсгæр» [13, 12] æ.а.д.

Ирон æвзаджы рæстмæ термин кæм нæ уыд, уым та-иу æй «мысгæ» æркодтой. Зæгъæм: «Басня – фæсномыг дзырд, фæсномыг ныхас» [13, 8], «Без последствий – æвæдиуæгæй» [13, 8], «Безусловный – æнæбадзырдон» [ТД: 8], «Белковина – урсæгой» [13, 8], «Белок – урсæг» [13, 9], «Близорукость – æввахсынад» [13, 9], «Весомость – уæзад» [13, 11], «Вещество – буарад» [13, 12], «Взвод – æмгонд» [13, 12].

Иуæй-иу терминтæ сты уырыссаг æвзагæй æххæст калькетæ, зæгъæм: «Буревестник – уадфидиуæг» [13, 10], «Введение – бацæуæн» [13, 11], «Водород – донгуыр» [13, 13], «Водопроницаемость – донхъардзинад» [13, 13], «Возможный – гæнæйнаг» [13, 14]

Иттæг цымыдисаг у, иуæй-иу терминтæ къамисы уæнгтæ дыгурон диалектæй кæй райстой, уый. Зæгъæм, ирон литературон æвзаджы æрфидар ис æмæ ныртæккæ æрбайсгæ термины хуыз нал æвдисы дыгурон диалектæй æрбайсгæ дзырд *тыллаг* «урожай». Фæлæ терминон дзырдуты ис, литературон æвзаджы чи нæ æрфидар, дыгурон диалектæй ахæм æрбайсгæ дзырдтæ дæр. Уыдонæй иу у «Возиться – азмодын» [13, 14]. *Азмодун* у дыгурон дзырд, уырысса-

гау амонь «перебирать, шарить; возиться». Ацы дзырд «Ирон-уырыссаг дзырдут»-мæ нæ бахауд. Нæ йын разынд бынат «Ирон æвзаджы æмбарынгæнæн дзырдут»-ы дæр.

Æмæ уæдæ «Терминон дзырдут»-ы дзæвгар ис, ныртæккæ ирон æвзаджы чи нæ æмбæлы, ахæм терминтæ.

Терминон къамисы куыст æмæ йæ рауагъд дзырдуты анализ куыд æвдисынд, афтæмæй ХХ æнусы райдианы ирон интеллигенци стыр куыст бакодта ирон æвзагæн бæззон тæрминтæ саразыны хъуыддаджы. Уæды дуджы арæзт терминтæн сæ фылдæр æрфидар сты ирон литературон æвзаджы, бынат сын разынд нырыккон дзырдутты дæр.

Хорз уайд уыцы куыст адарддæр кæнын æмæ ирон æвзагæн саразын, ног уавæрты йæ цы тæрминтæ хъæуы, уыдон. Æрæджы дæр та арæзт æрцыди Терминологион къамис, æмæ уый дæр, раздæрау, Хуссар Ирыстон æмæ Цæгат Ирыстоны уæнгты æрбатымбыл кодта ног терминтæ царды рауадзыны куысты фæдыл. Йæ архайдæн уыдзæн стыр ахадындынад, æмзæрдционæй иу æмхуызон фæндмæ куы цауой нæ ахуыргæндтæ æмæ æхсæнадон кусджытæ, уæд. Уымæн æмæ нын ныридæгæн дзæвгар хицæндзынадтæ фæзынди нæ социалон-политикон терминологийы, мах та хъæуы уыцы варианттæй растдæр хуызтæ равзарын, цæмæй нын уа иухуызон лексикæ æмæ дзы æмхуызонæй пайда кæной Ирыстоны.

Фиппаинаг:

1. Ам дзырд цауы, Цæгат Ирыстоны зонадон институт цы терминологон дзырдут бацæттæ кодта, ууыл.

1. *Гостиева Л.К.* Документы об участии Вс.Ф. Миллера в культурной жизни Осетии // Известия СОИГСИ. 2020. Вып. 37(76). С. 163-179.

2. *Габараев Н.Я.* История становления осетинской лингвистической терминологии. Цхинвал, 2011.

3. Джусоева К.Г. Возникновение и становление общественно-политической лексики осетинского языка (1900-1990 гг.). Владикавказ, 2017.
4. Канукова З.В. Осетинское Историко-Филологическое общество // Известия СОИГСИ. 2007. Вып. 1(40). С. 143-145.
5. Хроника. Отчеты о деятельности Осетинского Историко-Филологического общества за всё время его существования // Известия СОИГСИ. 2007. Вып. 1(40). С. 146-192.
6. Гуриев Т.А. Влияние русского языка на развитие осетинской лексики. Орджоникидзе, 1962.
7. Джусоева К.Г. Развитие общественно-политической лексики осетинского языка. Цхинвали, 1975.
8. Тыбылты А. Уацмысты æмбырдгонд. Цхинвал, 1988. (на осет. яз.) .
9. Центральный государственный архив РЮО (ЦГА РЮО). Ф. 636. Д. 23.
10. ЦГА РЮО. Ф. 660. Д. 4.
11. ЦГА РЮО. Ф. 196. Д. 26.
12. ЦГА РЮО. Ф. 764. Д. 1.
13. Осетинско-русский терминологический словарь. Сталинир, 1932.
14. Абаев В.И. Состояние и изучение осетинского языка // Известия СОНИИ. 1957. Т. 20.

Valieva, Madina D. – A.A. Tibilov South Ossetian State University (Tskhinval, South Ossetia); madina_vality@mail.ru

Gatsalova, Larisa B. – V.I. Abaev North Ossetian Institute for Humanitarian and Social Studies of the Vladikavkaz Scientific Centre of RAS (Vladikavkaz, Russia); larabella8@mail.ru

ABOUT THE WORK OF THE TERMINOLOGICAL COMMISSION ON THE OSSETIAN LANGUAGE IN THE 1920-1930s.

Keywords: Ossetian language, terminology commission, South Ossetia, North Ossetia, term.

The article discusses the activities of the Terminological Commission on the Ossetian language, which played a large role in the formation of special and industrial vocabulary. The authors analyze the principles of compiling terminological dictionaries, the range of problems that arise when choosing possible options for nominating lexemes, the difficulties created by distance and the political system of that time. The commission consisted of educators and scientists who worked in specialized institutions in the South and North of Ossetia, who had completely different points of view on the principles and mechanisms of introducing new terminology into scientific circulation. The difficulties arising in the compilation of terminological dictionaries were associated not only with linguistic problems, but, to a greater extent, reflected the political processes that took place in that historical era when any member of the commission could be unfairly accused of nationalism only on the basis of the fact that coined the term using the means of the Ossetian language itself and did not use international or borrowed vocabulary. The analysis of the materials of dictionary entries and the activities of the Terminology Commission on the Ossetian language in the 20-30s. of the XXth century confirmed by archival documents, which recorded observations and notes of eyewitnesses of those events and the members of the commission themselves. The relevance of the study is increasing in connection with the creation in our years of an interstate terminology commission, which, as before, includes specialists from both South and North Ossetia, who develop the terminology of various industries that need to update the nomenclature of terms, such as vocabulary office work, state and municipal administration, etc. The socio-political vocabulary and terminology, economic and legal

terminology, in which, in connection with the development of society, are constantly undergoing dramatic changes and neological outbursts, require renewal.

REFERENCES

1. Gostieva, L.K. *Dokumenty ob uchastii Vs.F. Millera v kul'turnoi zhizni Osetii* [The documents on V. Miller's activities in cultural life of Ossetia]. *Izvestiya SOIGSI* [Proceedings of the North Ossetian Institute for Humanitarian and Social Studies]. 2020, iss. 37(76), pp. 163-179.
2. Gabaraev, N.Ya. *Istoriya stanovleniya osetinskoj lingvisticheskoj terminologii* [The history of the formation of Ossetian linguistic terminology]. Tskhinval, 2011.
3. Dzhusoeva, K.G. *Vozniknovenie i stanovlenie obshchestvenno-politicheskoj leksiki osetinskogo yazyka (1900-1990 gg.)* [The emergence and formation of the socio-political vocabulary of the Ossetian language (1900-1990)]. Vladikavkaz, K.L. Khetagurov North Ossetian State University, 2017. 150 p.
4. Kanukova, Z.V. *Osetinskoe Istoriko-Filologicheskoe obshchestvo* [Ossetian Historical and Philological Society]. *Izvestiya SOIGSI* [Proceedings of the North Ossetian Institute for Humanitarian and Social Studies]. 2007, iss. 1(40), pp. 143-145.
5. *Khronika. Otchety o deyatelnosti Osetinskogo Istoriko-Filologicheskogo obshchestva za vse vremya ego sushchestvovaniya* [Chronicle. Reports on the activities of the Ossetian Historical and Philological Society for the entire period of its existence]. *Izvestiya SOIGSI* [Proceedings of the North Ossetian Institute for Humanitarian and Social Studies]. 2007, iss. 1(40), pp. 146-192.
6. Guriev, T.A. *Vliyanie russkogo yazyka na razvitie osetinskoj leksiki* [The influence of the Russian language on the development of the Ossetian vocabulary]. Ordzhonikidze, 1962. 118 p.
7. Dzhusoeva, K.G. *Razvitie obshchestvenno-politicheskoj leksiki osetinskogo yazyka* [Development of the socio-political vocabulary of the Ossetian language]. Tskhinvali, 1965. 160 p.
8. Tybylty, A. *Uatsmysty æmbyrdgond* [Collected works]. Tskhinval, 1988. 449 p. (in Ossetian)
9. *Tsentral'nyi gosudarstvennyi arkhiv RYuO (TsGA RYuO)* [Central State Archives of the RSO (CSA RSO)]. Fund 636. Case 23.
10. *TsGA RYuO* [(CSA RSO)]. Fund 660. Case 4.
11. *TsGA RYuO* [(CSA RSO)]. Fund 196. Case 26.
12. *TsGA RYuO* [(CSA RSO)]. Fund 764. Case 1.
13. *Osetinsko-russkij terminologicheskij slovar'* [Ossetian-Russian terminological dictionary]. Stalinir, 1932.
14. Abaev, V.I. *Sostoyanie i izuchenie osetinskogo yazyka* [The state and study of the Ossetian language]. *Izvestiya SONII* [Proceedings of the North Ossetian Research Institute]. 1957, vol. 20.